

ПО ВЪПРОСА ЗА НЯКОИ АСПЕКТИ ОТ БАЛКАНСКАТА ПОЛИТИКА НА ХАБСБУРГИТЕ В КРАЯ НА XVIII В.

Весела Пелова

Последната война срещу Османската империя, в която участва Хабсбургската империя през XVIII в. (1787–1790), заема специфично място в балканската политика на монархията в края на този век, както и в сложната история на Балканите. Значението ѝ се откроява едва при по-детайлно разглеждане ролята на виенската политика в контекста на съгъстената динамика на събитията в региона през периода 1774–1790 г. Изследователският поглед върху нея предлага възможност за по-прецизно изясняване на някои аспекти от тази сложна и нееднозначна политика при управлението на император Йосиф II и позволява да се осветли по-добре изключително напрегнатата дипломатическа и политическа обстановка в Югоизточна Европа след руско-турската война от 1768–1774 г., която предизвиква криза в отношенията между европейските сили.

В този смисъл акцентирането върху предпоставките, обусловили въвличането на Виена като съюзник на Русия в тази война, видяно като логична развръзка от първата голяма източна криза и следствие от развоя на усложнената дипломатическа борба между европейските сили след Кючуккайнарджийския мир от 1774 г., позволява една интересна конкретизация относно банализираната проблематика на известния “Източен въпрос” от гледна точка на виенската балканска политика през XVIII век.

Огромното документално богатство на виенските архиви съдържа интересни материали за тази последна война на Хабсбургите с Високата порта и предизвиква интерес с възможностите, които

предоставя, за по-пълно разкриване на мястото ѝ в австрийската източна политика, значението ѝ за историята на Балканите и за развитието на събитията в Югоизточна Европа в края на XVIII в.¹

Краят на многовековния военен сблъсък между Хабсбургите и Османската империя (започнал още в средата на XV в.), настъпил рязко и ненадейно в 1791 г. с края на последната война помежду им, е предмет на настоящата публикация. Избран поради възможностите, които предлага, за по-пълно разкриване на някои допълнителни аспекти от картината на историческите събития на Балканите почти на границата между XVIII и XIX век, този въпрос има с какво да привлече изследователския интерес, независимо че по редица обясними причини остава извън вниманието на нашата историография. В изследванията по проблемите на Източния въпрос австрийското участие се поставя най-често общо, в контекста на доминиращите традиционно трактовки относно ролята на Великите сили на Балканите, по правило противопоставена на Русия. На фона на впечатляващото руско настъпление към Балканите, в резултат на което там се налага все по-убедително ролята на Петербург през втората половина на XVIII в., и в съответствие с все по-отслабващото влияние на Австрия през XIX в., тя често е изпускана от погледа на някои изследователи². Но забележимото оттегляне на Хабсбургите от пряко участие в повечето военни конфликти на Балканите през следващия век не е нито случаен, нито маловажен факт за по-нататъшния развой на процесите в региона и изследването на причините за това, между които имат място и последиците от последната им война с Портата, би спомогнало да се внесе допълнителна яснота относно етапите в развитието както на австрийската балканска политика, така и на самия регион. Същевременно акцентирането върху спецификата на виенската дипломатия и политика през този период, обусловила в крайна сметка включването ѝ в една поредна за нея война с Османската империя, която се оказва последна, дава възможност да бъде открит по-отчетливо и изяснен отделно завършекът на една политика, която бележи цяла епоха в Европейския югоизток и чиято основна характеристика е противоборството с Османската империя. Този лайтмотив остава водещ за голяма част от съвременниците и изследователите от края на XVIII в. и XIX в.,

които интерпретират историческата проблематика на съвременното си в духа на християнската есхатологична традиция, съгласно която Хабсбургската монархия е призвана да изпълни историческата мисия на “Ostmark”, създадена в средата на XV в. с основната роля да противостои на турската заплаха от Изток и да спечели противоборството с исляма, за да се възцари “съвършената християнска империя”; доказателство за месианската роля на империята те виждат във войните, които Хабсбургите водят с Османската империя през всички следващи векове, от средата на XV в. чак до края на XVIII в. Видяна от тази гледна точка, с тази последна война всъщност приключва не просто една политика, а една цяла епоха – епохата на “месианството” в развитието на Хабсбургската империя. Това съвпада и с рязкото отслабване на самата Османска империя, поради което отслабва и значението на противоборството с исляма – тази “основополагаща държавна идея” като водеща мотивировка за виенската политика, и тъкмо в това влиятелните съвременници на епохата виждат и причината за отказа ѝ от активна външна политика по отношение на Балканите през XIX в. Всички тези изследователски интерпретации, емблематични за края на XVIII и XIX в., разкриват толкова различни, любопитни и за съжаление непознати за историографията ни аспекти от проблематиката на “Източния въпрос” и балканската история и с това предизвикват отново интерес към нея. В европейската историография изследванията по тези въпроси са многобройни. След първия синтез върху източната политика на Австрия, направен от Адолф Беер през 1883 г., е натрупана огромна библиография върху “Източния въпрос” в различните му трактовки, на всички водещи европейски езици³.

Превес обаче имат изследванията върху развитието му през XIX в. поради многообразната проблематика, свързана с народностните и националнообразуващи процеси на Балканите. Поради това някои водещи съвременни изследователи вече констатирали като недостатък изоставането на изследванията относно този период и виждат необходимост от по-нататъшно проучване на проблемите на XVIII в., за да се разкрият по-пълно предпоставките за балканските процеси, развиващи се през XIX в.⁴

Приключването на епохата на т.нар. австро-турски войни се оценява от редица специалисти като значимо събитие в историята на

Балканите. Мястото на Свищовския конгрес от 1791 г. е изтъкнато в тези изследвания като повратна точка, дори цезура в много отношения в развитието на политиката на Хабсбургите към Османската империя и Балканите по-нататък⁵. Нейна отличителна черта става отказът от войната като средство за разрешаване на противоречията ѝ с Портата в защита на интересите ѝ в Долния Дунав. Това дава основания годината на Свищовския мирен конгрес да бъде поставяна като начало на нов период в източната политика на Хабсбургите, през който характерен водещ мотив стават икономическите интереси и стремежът към дипломатическо уреждане на конфликтите в този невралгичен регион⁶. По-нататъшният отказ от териториално разширение в югоизточна посока характеризира за напред в значителна степен отношението им към Османската империя. Отграничаването на този нов етап, оценяван като значимо явление в развитието на Източния въпрос, се бележи от Свищовския мир не само поради факта, че с него приключва епохата на военния сблъсък на Хабсбургите с османците⁷. Същевременно той става показател за мъчителното развитие на наболелия въпрос за съдбата на Османската империя и в бъдеще. Поради стечението на обстоятелствата в момент, когато разрешението му изглежда възможно, главоломните събития, предизвикани от Френската революция, го отлагат отново за дълго време. Те ще поставят нови проблеми и задачи пред европейските сили. На техния фон въпросът за Османското наследство през следващия век ще изглежда все по-архаичен и по-сложен, а водещите фактори за разрешаването му ще се сменят нееднократно. Това ще отлага развързката далеч напред в историческото развитие на Балканите и ще оставя Хабсбургите на все по-задно място сред основните претенденти за разрешаването му. Затова, макар те да поставят въпроса за съдбата на Османската империя през XVIII в., не успяват да го решат в своя полза поради решителната намеса на новите сили, които ще доминират през XIX в. – Русия и Прусия. Тази разлика като факт сама по себе си е знаменателна – ако в предишни векове Хабсбургите са основен участник в конфликтите с Високата Порта, а Русия и Прусия едва през XVIII в. започват да налагат амбициите си, то през следващия век те стават основните претенденти за водещата роля при разрешаване на проблема с османското наследство. Безусловно може да се приеме, че пасивите в положението на

Хабсбургите като европейска сила през XIX в. до голяма степен са следствие от изключително сложно протеклия за тяхната империя XVIII в. Драматичната развръзка, довела до отслабване на позициите на Виена в Балканския регион обаче, настъпва в самия край на XVIII в. Той е логично обусловен от съвпадението на цяла поредица неблагоприятно стекли се за тях вътрешно- и външно-политически събития, обусловени от издигането на Прусия и Русия и от разразяването на френската и нидерландската революция. Това само по себе си очертава като необходим и интересен въпросът за корените на промените в австрийската политика в края на XVIII в.

Освен като последен военен сблъсък в края на внушителна поредица от войни между Австрия и Османската империя и като развръзка на кризата, продължила от 1774 до 1792 г., тази война е интересна и с това, че е в еднаква степен и нежелана, и неизбежна за виенската дипломатия. За това говорят както противоречивите ѝ стремежи за мирно урегулиране на конфликтите в региона, от една страна, така и включването ѝ в проектите на Русия срещу Високата порта, които неминуемо водят до военна развръзка. Поради това и развоят на самата война и изходът ѝ стават естествено отражение на този конфликт между желано и възможно във виенската политика, което води логично до една явна непоследователност и колебливост в нея; тя се открива както в неохотата, с която Йосиф води военните действия след първоначалния ентузиазъм – поради ред причини, изложени в настоящото изследване – така и в целенасочения му стремеж към сепаративен мир през последните две от общо три години на войната.

Един поглед върху Хабсбургското присъствие в развоя на източната криза след 1774 г., изведен като самостоятелен проблем сред останалите въпроси, касаещи изострените европейски отношения по повод съдбата на Османската империя в този период, внася още светлина относно същността на комплицираните междуевропейски проблеми в последната четвърт на XVIII в. От Кючук Кайнарджа до Свищов хабсбургската политика изминава един път, в който като във фокус се отразява и намира развръзката си една цяла епоха от нейното развитие, а отношенията ѝ с Русия изиграват ролята на катализатор за тази развръзка. Поради това като решаващ за разбирането на хабс-

бургската политика в периода между двете т. нар. Екатеринински войни – 1774–1792 г., в условията на европейска криза, избухнала след Кючук-кайнарджийския мир, се откроява въпросът за австро-руския съюз.

Развитието на отношенията между Виена и Петербург заема съществено място както в хода на целия XVIII в., така и в развоя на кризата и в значителна степен оказва влияние върху нейния изход. Именно като кризисна може да се характеризира ситуацията на Балканите в този период поради факта, че договорът от 1774 г. не създава реални условия за умиротворяване на двустранните конфликти между Русия и Високата порта. За това говори перманентната необходимост от последващи дипломатически опити за тяхното разрешаване, оформени с нови съглашения и конвенции, сключени с активното посредничество на останалите заинтересовани страни – главно Австрия и Франция. Противоречията и колебанията в двустранните дипломатически връзки между Виена и Петербург през последната четвърт на века довеждат до кулминацията в отношенията им, претърпяват сложни обрати и отразяват динамиката на промените в конфигурацията на европейската политическа система, която търпи съществени промени в този период. Корените на австро-руските противоречия, които предизвикват недоверието и подозрителността във Виена към руските планове и си остават доминиращи в техните отношения, се зараждат още при първите опити на Русия да получи достъп до Черно море и да овладее северното му крайбрежие през XVII в. Дунавската империя приема като недопустимо всяко погълзновение към земите по Долния Дунав и неговото устие поради водещото икономическо и стратегическо значение на тази река за интересите на Хабсбургите⁸.

Същата реакция предизвиква във Виена и стремежът на Русия да издейства промяна в статута на кримските татари, който тя преследва още от първата половина на XVIII в. По същите причини не по-малко категоричен отпор предизвикват и аналогичните руски планове за независимост на Влашко и Молдова. Де факто всяка от основните цели, които характеризират приоритетите в руската балканска политика през XVIII и XIX в., предизвиква сблъсък с интересите на Хабсбургската монархия⁹. Руските цели, насочени към владенията на Османската империя, представляват заплаха за установеното равновесие между силите в европейския югоизток и предизвикват поре-

лица от конфликти в европейските отношения. Нееднократните противопоставяния с Виена, предизвикани от натиска на Русия към Черноморския басейн и Подунавие, в зоната на традиционните интереси на Австрия, се редуват с периоди на сближавания, продиктувани от общите им интереси срещу Портата и Прусия. Развоят на кризата от 1774-та до 1787 г. показва, че Русия тепърва трябва да отвоюва отново позициите си, като използва за целта всички дипломатически и политически средства, за да постигне приложението на договорните клаузи на практика; за целта тя се нуждае от подкрепата на Виена. Поради това целият период от 1774-та до 1787 г. се характеризира от напрегната дипломатическа борба между Портата и Петербург и не на последно място и с усилена подготовка за нова война между тях¹⁰.

За Виена решаващ довод за ориентирането към сближение с Петербург се оказва и стремежът ѝ да не допусне повече след 1774 г. разрешаване на конфликтите с Портата без свое участие, като водещата за нея цел е да постигне защита на интересите и позициите си в региона по дипломатически път, върху принципа на равновесието. За Виенската дипломатия този принцип се налага като основна опора на политическата ѝ система след 1756 г. от канцлера Кауниц. Трудно постигнатият тогава съюз с Франция след векове на конфронтация помежду им има за основа общите им антипруски интереси и се утвърждава като основен принцип на политиката ѝ през втората половина на XVIII в.¹¹ На този така дълго преследван съюз Кауниц възлага твърде много очаквания за стабилизиране на външнополитическото положение на Австрия в системата на водещите европейски сили.

Дейността на Виена като медиатор в опитите за дипломатическо уреждане на балканските конфликти в посочения период в значителна степен е резултат от все по-усложненото ѝ положение като Велика сила. В сравнение с останалите си съперници – Прусия и Русия, които освен че се намират в несравнимо по-изгодни географски и военностратегически позиции от нея, Австрия има и крещяща нужда от реформи във всички области на социално-икономическото си развитие, за да отстои положението си на водеща сила в региона. Практически от средата на XVIII в. тя е принудена да балансира между два основни проблема за външната си политика – надигащата се сред германските

княжества Прусия и бурно напредващата към Балканите Русия¹². През 70-те години между трите сили в региона – Виена, Берлин и Петербург – се установява променливо и колебливо дипломатическо равновесие, което по-скоро би могло да се разглежда като следствие на изтощението им от разорителните военни конфликти от средата и втората половина на века¹³, отколкото на дипломатически спогодби като “Декларацията за увеличение на териториите” или “Тройния договор” от 1772 г., които така и не успяват да окажат особено влияние върху по-нататъшното развитие на тристранните отношения и не стават действителен регулатор за туширане на съществуващите противоречия помежду им¹⁴. Задачата на Йосиф II през 80-те години вече се конкретизира от необходимостта да предотврати по-нататъшното усилване на Прусия за сметка на Виена, за да не подкопава ролята ѝ в немските княжества и Средна Европа, от една страна, и за да може да развърже ръцете си за действие в Югоизточна Европа, където назрява необходимостта от разрешаване на противоречията с Русия относно влиянието в балканските провинции на Портата. Изострената ситуация между Русия и Портата, продължила от 1776–1779 г., илюстрира добре съотношението на отделните сили в региона, техните цели, възможности и взаимозависимости. Съгласно основния си стремеж – да застрахова позицията си на Велика сила, Виена се стреми да запази свързаните с това интереси в региона, като активно съдейства за потушаване на все по-ескалиращите руско-турски противоречия и по този начин оказва осезаемо влияние върху насоките на развитие на процесите в течение на кризата¹⁵.

Посредническата роля на Виена при сключването на няколко споразумения между Русия и Портата след 1774 г. разкрива политическите цели на монархията в региона през последната четвърт на XVIII в. и влиянието ѝ върху хода и развързката на кризата до избухването на новата война. Основният принцип, който се налага в нейната политика през този период, е стремежът за постигане и поддържане на баланс в положението между основните сили, заинтересовани от развоя на процесите на Балканите, на основата на равновесието, при което успява да постигне някои цели само по дипломатически път, което все повече говори за една нова ориентация във външната политика¹⁶.

Противоречивото развитие на австро-руските отношения и сложният път за постигане на двустранния съюз помежду им са показателни за развитието на позицията на Виена по Източния въпрос в последната четвърт на XVIII в. Проследяването му всъщност представлява изложение на същността на балканската политика на Йосиф II, формирана почти ходом, в контекста на изключително динамичната обстановка в Югоизточна Европа след 1774 г. – период, през който той се намира пред сложната задача да води едновременно политика към защита на имперските интереси с оглед развиващите се процеси в региона през 80-те години и към вътрешно консолидиране и реформиране на монархията си. Отношенията им характеризират красноречиво и значителните различия в геостратегическото им положение в региона. В така създадената ситуация сближението с Русия на антиосманска основа се очертава като единствен възможен ход предвид перспективата да се постигне и антипруска ориентация на съюза; на виенската дипломация са необходими четири години за създаването на достатъчно благоприятни условия в Петербург като основа за сключването на двустранно споразумение¹⁷. Може да се приеме с основание, че утвърждаването на пруската заплаха като постоянно действащ фактор за Виенската политика е една от основните причини за внимателното поведение на Австрия към Русия, което създава и една от решаващите предпоставки за последващото обвързване с Русия, оказващо се “фатално” за нейните цели. Независимо че съгласието на Виена да предостави “добрите си услуги” на Петербург спомага за преодоляване на кризата с Портата, избухнала през 1776 г., между тях остава да доминира нотка на подозрителност и недоверие. Същевременно обаче сключването на съюз с Русия се оказва единствената възможност за Йосиф II да бъде в течение на руската политика и да не изпуска от контрол плановете ѝ по отношение на Балканите. Тази необходимост да не се изпуска от поглед ставащото в руския царски двор се очертава като императив пред виенските дипломати през втората половина на XVIII в. поради налагането на Русия като важен фактор в региона и заплахата, която поражда агресивната ѝ настъпателна политика, за интересите на Хабсбургите. Договорът от Кючук Кайнарджа показва, че по-нататъшната съдба на османските владения ще зависи в огромна степен от руските плановете¹⁸. За Виена

се очертава реална опасност да изпадне в изолация от развитието на процесите при решаване съдбата на Османската империя, който въпрос все по-настоятелно и нетърпеливо се поставя от Екатерина II. Не на последно място тази опасност възниква и поради тежките вътрешнополитически проблеми на Дунавската монархия, които ѝ налагат необходимостта да направи известна пауза в активната си външнополитическа дейност, за да се съсредоточи върху своето стабилизиране. Сключването на съюзния договор между Русия и Австрия през 1781 г. обаче, така удобно послужило на руските планове за анексия на Кримския полуостров, е показател за предстоящите усложнения в австро-руските отношения и за конфликтните точки помежду им, породени от взаимното недоверие, които ще се окажат препъникамъкът на съвместните им планове.

Редица изследователи отбелязват факта, че с оглед назряването на неотложната необходимост да бъде неутрализирана Русия като евентуален противник в този определен момент, пред виенската дипломация се оформя задачата да конкретизира целите си по отношение на Балканите с оглед руските планове за подялба на териториите на Османската империя. Намирането на база за постигане на съглашение с Русия налага като първостепенна задача във Виена изработване на проект, с който да се разпределят и признаят взаимно сферите на интересите между двата двора. Услугата, която оказва Йосиф II на Екатерина II с уреждането по мирен път на въпроса за Крим, е огромна и цели да се постигне чрез нея отплата и равностойна компенсация. За Виена това означава твърди договорености за разпределение на сферите на интереси между двете монархии на основата на принципа за равновесие. В изготвения проект от виенска страна се посочват териториите, осигуряващи стратегическата отбрана на монархията по линията от р. Алута до р. Дунав през Никопол и София до залива Контеса, като обхваща териториите на Влахия, Западните части на България, цяла Гърция, Сърбия и Босна¹⁹. Виенският посланик има изричната заповед да съобразява постигането на австрийските териториални интереси с Русия и другите държави, със световните събития и отношенията между дворовете. Кауниц вижда нуждата от изработване на подобни проектопланове, за да има дипломатията пълна готовност да реагира веднага при настъпване на евентуални събития и

да бъде приведен планът в действие. Твърдото решение на Виена да не остане встрани при един нов евентуален успех на Русия срещу Портата също налага да бъде приведена в готовност дипломатията ѝ за един бъдещ военен сблъсък. На посланика в Петербург обаче се препоръчва на първо място да изтъква принципното становище на Австрийската страна за запазване на статуквото в региона като приоритет и за въздържане от военни действия. В този контекст декларираната готовност за подкрепа на руските военни планове срещу Портата изглежда по-скоро хипотетична, защото предоставянето ѝ е поставено в зависимост от условието за постигане на предварително съгласуване на интересите на царицата с интересите на Хабсбургите²⁰. Йосиф II обаче установява по време на първата среща с Екатерина II през 1780 г., замислена като прелом в бъдещите им отношения, че Русия е напълно удовлетворена от постигнатото взаимно неутрализиране на силите между Австрия и Прусия, установено по време на Баварската война 1778–79 г., което я поставя в изгодната позиция на арбитър в техните отношения и ѝ предоставя благоприятни условия за манипулиране на противоречията им, за да извлече максимални изгоди в полза на своите интереси. А това трудно би могло да остави илюзии за намиране на база за постигане на австро-руски съюз не само с антиосманска, но най-вече с антипруска насоченост²¹. Разминаването във възгледите на двата двора относно бъдещето на османските владения на Балканите се отразява най-точно в плановете им по отношение съдбата на Портата. Русия разглежда тези територии като място за възстановяване на т. нар. “Източна империя”, чийто наследник претендира да бъде²². При това положение тя предвижда Австрия да се ограничи с придобивки в Италия. Въпреки изтъкнатите неясноти в двустранните отношения по отношение на главния въпрос – определяне на сферата на интереси на Балканите, Кауниц храни убеждение, че с търпелива и постоянна работа ще постигнат съгласие с Русия за взаимноизгодно разпределение на турските провинции²³. Поради това още на следващата година се одобрява набързо проектът за отбранителен договор, предложен от Русия, скрепен с прословутата размяна на писма между Йосиф II и Екатерина II, което представлява по-скоро демонстрация на желанието за сближение и бъдещо сътрудничество, отколкото реално доказателство за преодоляване на съществуващите противоре-

чия. Договорът потвърждава сделката от 1773 г. относно Полша; регламентира оказването на взаимна военна помощ в случай на нападение от трети страни; отпускане на определена субсидия срещу Швеция на Русия и на Австрия срещу Нидерландия; по отношение на Портата се декларира взаимно признаване на постигнатите до момента договорености с нея, но Австрия освен това се задължава при необходимост да бъде посредник, както и да влезе във война на страната на Русия, ако тя бъде нападната. Най-важният и спорен въпрос обаче – определянето на компенсацията за евентуалната военна подкрепа на Австрия срещу Портата – бил оставен за бъдещо съглашение²⁴.

Липсата на конкретни договорености за разпределение на сферата на интереси в региона продължава да поражда несигурност в двустранните отношения по-нататък и съществени противоречия. Едва смяната на външния министър граф Никита Панин – символа на пруското влияние в Петербург – с граф Ив. Андреевич Остерман, поражда надежди за по-нататъшно сближение на позициите между двата двора и за постигане на желаната антипруска насоченост на съюза помежду им. Доказателство за ориентирането към подобно сближение представлява оживената кореспонденция между двете императорски особи. Основен обект в нея са проектите за разпределение на балканските провинции при евентуално поражение на Османската империя. Именно в такова писмено изложение Екатерина II представя своя проसловут “Гръцки проект”²⁵. В нейните виждания моментът за окончателно сразяване на Османската империя е благоприятен, за което свидетелстват според нея и състоянието на самата Порта, и политическото състояние на отношенията между водещите сили в Европа. С плановете си за възстановяване на гръцката империя и създаване на самостоятелна държава под името Дакия, съставена от териториите на Молдавия, Влахия и Бесарабия, Екатерина II смело прекроява Балканския полуостров с оглед на целите си за изключително влияние в целия регион. Още на пръв поглед прави впечатление, че за Австрия се предвижда само ролята да бъде съюзник при осъществяването на тези планове. В писмото от 10 септ. 1782 г. особено ясно се очертава липсата на каквато и да е предвиждана компенсация за Виена, още по-малко ѝ се признават претенциите в защита на нейните интереси. В отговора си Йосиф II се оказва пред необходимостта отново да при-

помни и подчертае, че съюзът не може да влезе в действие, без да се отчетат в него и австрийските интереси по отношение на конкретни турски провинции, които са от изключително значение за гарантиране сигурността на империята му и нейните икономически и стратегически интереси. Той набляга особено на специалното икономическо и стратегическо значение на река Дунав до устията си включително, чиято гаранция на всяка цена трябва да бъде предвидена в проектите за евентуално създаване на нови княжества. Отделно от това се изтъква, че Виена не може да приеме никакви планове за разпределение на балканските провинции, които не предвиждат предоставяне на Австрия на крепостта Хотин с прилежащата ѝ област, която осигурява защитата на Галиция и Буковина; частта от Влахия по река Алута до Никопол, оттам по Дунав нагоре – до Белград, при което се набляга на специалното значение на крепостите Видин, Оршова и Белград за защитата на Унгария; от Белград до залива Дрина на Адриатика се очертава линията на австрийските интереси в западна посока с Истрия и Далмация включително. Императорът набляга и на реалните препятствия от страна на европейските сили пред едно такова разделение на османските владения без тяхно участие и опасността от подценяването на Прусия и Франция²⁶. Във връзка с това той изтъква, че съдействието на Виена е в пряка зависимост от руските гаранции срещу Прусия, която е и си остава опасност номер едно за Хабсбургите. Поради това в предложения от него план за общи действия той предвижда разположение на един руски корпус от 40–50 хил. души против Прусия на лифландската граница или покрай реките Висла и Варта. При това условие той се ангажира да постави срещу Турция един корпус от 60–80 хил. души към Босна и Моравия.

Така демонстрираното съществено разминаване в целите, интересите и плановете между двете съюзнички, афиширано във висша степен от кореспонденцията между двете имперски особи, съдържа и предпоставките за противоречията помежду им при избухването на реалния военен конфликт с Портата през 1787 г. Тогава при възникването на необходимостта той да бъде приложен в действие най-силно проличават последиците от неговия формален характер, изразен в липсата на конкретизиране на двустранните задължения и ангажменти за неговото приложение. Цели шест години след споразумението,

склучено през 1781г., Виена и Петербург така и не успяват да постигнат съгласуване на целите и задачите си и избухването на войната заварва отношенията им на същото ниво, характеризиращо се с неотстъпчивост, обвита в дипломатически любезности и стремеж да бъде подчинен съюзникът на собствените планове²⁷.

Скоро става ясно, че решението на Йосиф да се държи под контрол планираното завладяване на Османските провинции от Русия е непосилна задача за виенската дипломация. Събитията, предизвикани от руската агресивна и настъпателна политика, неудържимо и неконтролируемо ескалират напрежението с Портата, което необратимо води към военен сблъсък. Цялата сложност на задачата за Йосиф се определя от факта, че за Виена е недопустимо да остане встрани от назряващия военен сблъсък поради значимите си интереси в региона, които ще бъдат засегнати при нов самостоятелен успех на Русия, но е въпрос на жизнена необходимост спечелването на възможно повече време, за да успее да се подготви достатъчно добре за участието си²⁸. Притиснатата между необходимостта от защита на интересите си, реалните си възможности и принудата да действа под натиска на Русия, Виена няма място да лавира*. Съгласно определящия за дипломацията ѝ стремеж да поддържа равновесието в региона, който в периода от 1774–1787 г. трябва да се съгласува с тежкия за решаване въпрос дали да тръгнат срещу Портата с Русия, или не, Виена води една лавираща политика, между желанието да умиротвори региона, което отговаря на вътрешното ѝ положение, и необходимостта да не остава настрана от един нов военен конфликт, за да осигури интересите си на Балканите²⁹. На същия стремеж за поддържане на равновесието е подчинено и желанието на Виена да се възползва от създадената ситуация и да издейства също по дипломатически път чрез натиск върху Дивана уреждане на своите стратегически отношения с Портата в Босна и Банат; то обаче претърпява пълен неуспех поради категоричното противодействие, което оказват в този случай останалите евро-

* Пълната липса на възможности за маневриране във Виена е ясна за всички останали сили. Тя кратко, точно и цинично ясно е формулирана от Потемкин: “Русия ще завладее всичко, което успее и ако Австрия не иска да ни остави сами да се възползваме от ситуацията, то е принудена да направи същото.”

пейски сили³⁰. Укрепването на могъществото на една от най-големите империи в Средна Европа, дразнител за съседите ѝ от векове, което е срещало многократно съюзения им отпор, си остава абсолютно недопустимо като перспектива за европейската политическа система. Негативната реакция на европейските сили срещу плана на Йосиф е доказателство за това и проваля опита му да укрепи стратегически границите си по мирен път чрез подобно на руското споразумение с Портата за присъединяване на Олтения и териториите по р. Уна в Босна. Опитът за реална компенсация срещу териториалното укрепване на Русия съгласно принципа за равновесие не успява по дипломатически път³¹.

Ескалацията на руско-турските конфликти повишава непрекъснато градус на напрежението не само в целия югоизток на Европа, но и в двустранните отношения с Виена. Военният изход, който се очертава на хоризонта, е сред често коментираните перспективи в релациите и писмата на дипломатите. Липсата на ясни и конкретни договорености с Русия за уточняване на плановете и интересите засилва недоверието между двата двора, подсилено с недоволството от безрезултатните дипломатически ходове на Петербург в подкрепа на дипломатическите инициативи на Йосиф. Тъкмо в тази обстановка на подозрителност и недоволство във Виена идва поканата от страна на Екатерина II до императора за пътешествие в новите южни губернии – гордостта на Русия. Основателното недоволство на Йосиф II от все още безрезултатния за Австрия съюз и липсата на ясна подкрепа за стратегическите му интереси проличава в първоначалното му нежелание да се отзове на поканата³². Въпреки че не постига конкретни договорености, от тази среща произтича един много важен резултат за развитието на руско-австрийския съюз в бъдеще и за решението на Йосиф II да се включи във войната. Императорът има пълната възможност да констатира действително огромната мощ на Русия в жива сила. Той има възможност да установи, че именно Екатерина II е “най-богатият суверен в Европа”, като в същото време не си прави илюзии за възможностите на Австрия да посрещне една война – “едва ли ще мога да понеса разходите на колониите ми в Галиция и разходите по крепостите, които наредих да съоръжат”³³. За Йосиф II става ясно, че каквито и да са доводите му против една нова война със султана, едва ли ще представлява проблем за Русия да я спечели. Това са най-

значимите изводи за него от това посещение и техните последици оказват пряко влияние върху решението, което скоро му се налага да вземе за влизане във войната, още след завръщането му от Херсон. Предизвиквайки точно това впечатление у Императора на Свещената Римска империя, Русия най-вероятно постига напълно целта на поканата да демонстрира решимостта и способностите си да постигне окончателно разгромяване на Портата, за което обаче има нужда от австрийската подкрепа. Дори и да е имал съмнения относно способностите на царицата да реализира фанатичните си видения, след това посещение те със сигурност трябва да са отпаднали. Нещо повече – събудили са старите страхове на Хабсбургите от постигане на изключително руско надмощие на Балканите, и особено от превземане на Цариград. Йосиф II вижда в Севастопол, че приготвленията за превземане на османската столица са в разгара си, построени и съоръжени само за няколко години са пристанища, крепости и флота. В Крим е струпана и 120-хилядна армия. Цариград – тази “ябълка на раздора” според Йосиф II – изглежда наистина застрашително достижим в очите на Екатерина II, което всява силни опасения във Виена от ново изостряне на европейските отношения³⁴, “защото Великите сили никога не биха постигнали споразумение за една подялба на турската империя”^{*}.

Най-неочаквано обаче безрезултатната среща в Херсон се оказва катализатор на дълго изострящото се напрежение покрай Черно море. Сблъсъците в Кавказ, споровете около проруския владетел на Молдова, преследването на руските консули на територията на Османската империя, отказът на Портата да върне някои дезертъори-казаци, както и спорът за солните мини, останали на руска територия, са все стари конфликти, които не изглеждало да заплашват мира поради различните вътрешни проблеми на Османската империя. Срещата на императорите обаче предизвикала коренна промяна на настроението в султанската столица под влияние, разбира се, и на доста външна помощ от Прусия и Англия; срещата е възприета като злоеща демонстрация на антитурска подготовка за война. Страхът от Русия

^{*} Но и сам Йосиф II е решен да попречи на такъв замисъл – “никога няма да позволя русите да се настанят в Константинопол”.

се примесва с войнственост поради подозрението за политически заговор, което се подклажда край Босфора от войнствената партия около султана³⁵. Диванът преценява ситуацията като изключително благоприятна, за да си върне Крим, тъй като според преценките на османската дипломация Йосиф II е ангажиран с нидерландския бунт, който усложнява ситуацията в империята му още същото лято. Противоречията му с Прусия от последния опит за уреждане размяната на Нидерландия с Бавария през 1785 г. предизвикват обединение на част от германските владетели в лига срещу него. В тази ситуация Портата преценява, че Русия ще остане без подкрепа, и не без подстрекателството на Прусия и Англия султанът развива ризата на пророка в Ая София и адресира нота до Екатерина, в която излага 7 ултимативни условия към Русия със заплаха за война³⁶.

Така бързо настъпилият развой на кризата в руско-турските отношения, по-скорошен от всичко предвиждано във Виена, поставя пряко Йосиф II пред дилемата между съюзническите си ангажименти и стремежа си за мирно преодоляване на конфликтите в региона. Моментът за Виена е изключително неподходящ, каквито впрочем са и почти всички останали моменти от развитието на кризата в Югоизточна Европа през цялата втора половина на века. Изключително комплицираното вътрешно положение на империята и многобройните ѝ административни, военни, демографски и социално-икономически проблеми, които непрекъснато се изострят и задълбочават под влияние на цяла редица фактори, не ѝ позволяват да се съсредоточи върху външнополитическите си цели и де факто след загубата на Силезия мощта ѝ отслабва и за нея практически всеки момент от развоя на кризата през последната четвърт на XVIII в. е неподходящ, а европейските условия – неблагоприятни за война с Портата*.

* Кауниц формулира през 1776 г. състоянието на Хабсбургската монархия като обезпокоително слабо независимо от големината ѝ, понеже стабилността ѝ зависи от три много опасни съседи – Франция, Прусия и Портата. Мария-Терезия е още по-крайна в оценката си: “Били сме голяма сила – вече не сме. Трябва да се задържим на положението си или най-малкото да спасим останалото.”

Възприеман от съвременниците си като предпазлив и прагматичен политик, който се стреми да се придържа към принципите на европейското равновесие и запазването на статуквото в отношенията между силите, заинтересовани в региона, и към реалните условия и външнополитически възможности за империята, Йосиф II изненадва определено Високата Порта с решението да се включи в тази рискована кампания. Същевременно с това решение, на пръв поглед толкова рисковано и неизгодно за империята, той предизвиква въпросителни у редица изследователи. Наистина в полза на положителна преценка на ситуацията говорят редица военностратегически и дипломатически анализи, които прави виенският кабинет и специално Кауниц³⁷. Тяхното заключение се основава върху сведенията за вътрешната криза във Франция, английската ангажираност в Нидерландия, смяната на престола в Прусия. Това последното основание натежава при оценката на условията като сравнително благоприятни за активна военна защита на австрийските интереси на Балканите. Същевременно се взема предвид, че всяко изоставяне на съюза с Русия всъщност ѝ развързва ръцете за сключване на други съюзи — включително и антиавстрийски. Опасността от нови самостоятелни победи на Русия е реална³⁸. В добавка към това обаче вероятно не бива да се подценява значението на приеманата за вековна традиция за историческата мисия на Хабсбургите, която за съвременниците на събитията е довод, еднакво значим като всички останали. Най-малкото кореспонденцията на този прагматичен и проникателен император разкрива, че не е забравил същината на историческата мисия на Австрия като “защитница на християнството срещу ислямската инвазия”, мисия която отразява смисъла на създаването на самата марка Аустриака от XV в. да бъде “източна граница” и фронт на Европа. От писмата му е явно, макар и неочаквано, че Йосиф II силно се изкушава да използва назряващата възможност да довърши бленуваната историческа мисия на своята империя в самия край на XVIII в., след като в продължение на последните няколко десетилетия Хабсбургите предпочитат Портата като слаб съсед и подкрепят статуквото в региона³⁹. От тази гледна точка може би в целите и идеите, ръководещи Йосиф II, трябва да се потърси по-скоро връзката и династическата приемственост с християнската есхатологична

традиция, идваща от Карл V, за “месианската роля на християнския император”. Според есхатологичните предания е предсказано, че един мистичен император ще обедини отново християнска Европа за кръстоносен поход срещу Исляма. Наистина политика, управлявана от подобни месиански видения, е последното, което може да се очаква от един европейски владетел в края на XVIII в. Но от друга страна, тъкмо един Хабсбург, носещ титлата “император на Свещената римска империя,” макар и само на германските народи, и тъкмо краят на този век е последният възможен момент в историческото развитие на Европа, когато средновековните християнски идеи биха могли да намерят завършека си в една политическа теология. За преценката на ситуацията от страна на Йосиф II като благоприятна този довод не бива да се подценява, макар че в крайна сметка обаче най-вероятно надделява в голяма степен наличието на могъща военна съюзница – Русия, което би могло да допринесе съществено за решението му да се възползва от нея за окончателното изпълнение на тази мисия.

“Би било истинско нещастие да се замесим във война с Портата, когато Прусия е с развързани ръце” – гласи основният страх във Виена в навечерието на осъществяването на рискования замисъл на Йосиф II, целящ да изтръгне бърза победа от Портата, преди Берлин да е успял да се намеси. Тази ситуация, когато рискът и от включване във войната, и от неучастие е еднакво голям, много точно е охарактеризирана от Кобенцл: “Пасивността може да се окаже опасна – ако Русия приключи войната с голяма изгода, тогава на Изток ще се наруши равновесието. Тя ще постигне целите си, а Австрия ще остане между страха и надеждата, без да знае каква роля да приеме, и вместо очаквани успехи, обстоятелствата да се обърнат против нея”⁴⁰. В такъв случай най-голямата опасност за Виена е от един нов пруско-руски съюз с антиавстрийска насоченост, което е несравнимо по-рисковано за нея от включването ѝ в една нова война срещу Портата. Йосиф II поема реалния риск да се включи във войната с пруската опасност зад гърба (срещу която обаче смята, че се е подсигурил с договора с Русия). С решителното намерение да се опита да лавира между назряващата дипломатическа атака от страна на Берлин, която разчита да изпревари, за да отговори на необходимостта да защити интересите си на Балканите, използвайки открилия се реален шанс за укрепване на

стратегическото си положение спрямо Портата, от една страна, и Русия, от друга. Колкото и рисковано да изглежда като замисъл осъществяването на този план и колкото и хипотетичен да е успехът, Йосиф II се чувства длъжен да го използва. Той приема зле факта, че Австрия изостава толкова много зад Русия след последните събития от 1774 г. поради враждата с Прусия, която отклонява силите и ѝ връзва ръцете, за да не може да предприеме активни действия в региона⁴¹.

Дълго търсената благоприятна за него възможност да заеме решителна позиция за защита на интересите на империята, макар и рискована и несигурна, се открива през 1787 г. и не му остава нищо друго освен да опита смело да лавира между пруската заплаха и руската конкуренция. Планът му е достатъчно смел и реален, за да разчита на успех, предвид значимите австрийски сили, подготвени за целта. Внушителната армия на Йосиф II наброява 245 хил. души, от които 140 хил. имат пълната готовност да покриват близо 200-милната военна граница още през 1787 г.⁴² Една светкавична военна кампания, с която да овладее възловите крепости в Сърбия, Босна и Влахия и да наложи условията си на Портата за един нов договор въз основа на клаузите от Пожаревац, преди Прусия да успее да реагира и да се намеси, изглежда напълно по силите на империята, при условие че Русия съответно подкрепи операциите в тила. Това условие обаче изцяло поставя успеха на Йосиф в зависимост от адекватната съюзна руска подкрепа, за което обаче нито клаузите на договора им дават гаранция, нито целите и задачите, които самата Русия си поставя в тази кампания. Най-големият проблем на съюзниците в подетата кампания се оказва именно липсата на общ съгласуван план⁴³. Въпреки всички усилия на Йосиф да постигне координация на действията им, като разработва план и изпраща княз Де Лин за свързка в руския щаб, отговор и уточнение от руска страна така и не пристигат до края на кампанията. С многобройни писма, доклади, релации от Виена напразно очакват конкретни планове, срокове и ангажменти. Докато Йосиф II разчита на бързи руски удари до Дунав, които да подсилят неговите части, за да завземат сръбските крепости Шабац, Белград и Смедерево, Русия насочва основните си сили към Черно море и превземането на Очаков. При това в хода на кампанията се оказва, че иска от малобройната

галицийска армия на принц Кобург защита в тила на западната си граница, за да предприеме дълга и изтощителна обсада срещу противника там⁴⁴. От донесенията на Кобенцл твърде скоро става ясно, че в Русия не са готови за широкомащабни военни действия и всъщност може би ще се задоволят само със завземането на Очаков⁴⁵.

Независимо от бързата реакция на Йосиф II, който още в края на 1787 г. се опитва да изпревари международната реакция на европейските сили, за да постигне укрепване и стабилизиране на позициите на империята с бърза и резултатна война срещу Портата, събитията не се развиват в негова полза. Още на 30 август той дава на Екатерина II пълната си подкрепа и започва военна мобилизация, разработва се военен план⁴⁶, нарежда съсредоточаване на войските в Унгария, Бохемия, Галиция и Моравия⁴⁷. В същото време се оказва, че Русия не само че не е готова за иначе явно провокираната от нея война, но и не бърза. В продължение на няколко месеца австрийците очакват дислоцирани на бойното поле адекватни действия от руска страна.

Сериозните проблеми започват от липсата на ясно съглашение между двата двора за приоритетите на действие. Йосиф II съзнателно поема голям риск още със самото обявяване на подкрепа за Екатерина, без ясни писмени гаранции. Той разполага само с едно устно изявление от Безбородко, че царицата няма нищо против неговите искания. Виена е принудена да предположи, че в Петербург така или иначе ще одобрят нейните искания в хода на войната, затова се стреми да покрие зоните на стратегическите си интереси с военни победи, така че да застрахова интересите си с оръжие в ръка. Неуспехът на Йосиф II да превземе Белград още преди официалното обявяване на войната е последван от неприятната изненада от факта, че не може да разчита на ефективна военна подкрепа от страна на Русия, която да осигури успешното превземане на Белград, Оршова и Шабац. Йосиф II се озовава пред провал на военните си планове още в самото им начало, още в първия етап на кампанията, което влече дезорганизиращо последствие върху австрийските сили на бойното поле. Оставени без подкрепа от съюзниците, те преминават в изтощителна дефанзивна позиция по цялата линия на военната граница, вместо да предприемат така важните за замисъла на Йосиф II обсади на важните крепости. Изчаквайки включването на

Русия, те скоро стават мишена на турските сили и трябва да поемат атаките им⁴⁸.

Докато на бойното поле се разкриват първите недоразумения между съюзниците при самото започване на военната операция, които заплашват да провалят военната стратегия на Виена, Берлин се раздвижва и заявява решителната си позиция да се намеси за възстановяване на мира в региона, с което открива дипломатическа атака, насочена срещу основния си враг – Хабсбургите. От този момент събитията се развиват паралелно и на военния, и на дипломатическия фронт, който определено решава изхода от войната⁴⁹.

В края на първата военна кампания през 1788 г., въпреки постигнатите междуременно военни успехи на Галицийската армия на принц Кобург в Молдова, Австрия се оказва пред провала на цялостния си замисъл. Тя не само е загубила ценното време и ефекта на изненадата, не само не се е приближила към осъществяване на целта си за бърз мир, но се оказва застрашена от обезпокоителните настроения в европейските дворове, провокирани от Прусия. Може да се каже, че ако цялата източна политика, която започват Йосиф II и Екатерина II през 1787 г., се разбива в старата вражда между Австрия и Прусия⁵⁰, то е именно поради уклончивото поведение на царицата към Прусия. Русия не заема ясна антипруска позиция, желаейки да експлоатира в своя полза изгодното за нея съперничество между двата немски двора. Тази неопределеност всъщност работи в полза на пруските планове, за чието осъществяване влиятелният пруски министър Херцберг започва да търси възможност за реализиране на старата политика, насочена към основната цел – Виена да бъде сразена с всички възможни средства⁵¹. Ангажирането ѝ във войната на Русия с Портата дава удобния търсен повод на берлинската дипломация да подеме усилен антихабсбургска кампания сред европейските дворове, насочена към осъществяване на една обща за европейските сили цел, която се оформя след 1774 г. за отслабване и предотвратяване на нов значим успех срещу Портата на съюзниците, което би укрепило позициите им на Балканите. За целта Херцберг предприема организиране на усилен международен натиск за предотвратяване на един евентуален успех на Австрия във войната, включително чрез военна мобилизация и заплаха от въоръжена интервенция в Бохемия, и издига отново своя

стар проект за четиристранна обмяна на територии между Русия, Австрия, Полша и Прусия⁵². Крайната цел са полските градове Данциг и Торн, които Полша да отстъпи доброволно на Берлин срещу връщане на Галиция от страна на Австрия, която пък да бъде компенсирана с Дунавските княжества. За Русия се предвиждало да получи от Портата Бесарабия⁵³. Възобновяването на усилията на Берлин за осъществяването на този план предвид ситуацията, която му се предоставя за намеса включително и с въоръжен натиск срещу Виена, става достойние там още в самото начало на войната през 1788 г., когато Йосиф е твърдо убеден в успеха на своя план. В хода на войната обаче, успоредно с настъпилия неблагоприятен развой на съвместните действия с Русия, нараства и безпокойството от сериозното раздвижване на Прусия. Недвусмислената си позиция за отслабване на Виена Прусия доказва с подстрекаване на антиавстрийски настроения и действия в хабсбургските провинции Унгария и Нидерландия. Масивният натиск на пруската дипломация стеснява обръча, като влиза в споразумение с патриотичната партия в Полша срещу Русия. Същевременно пруският посланик в Константинопол получава инструкции и указания за започване на съвместни преговори с Портата за сключване на двустранен договор, което сериозно повишава напрежението между съюзниците на бойното поле⁵⁴. Между тях се очертава ново радикално разминаване, което се характеризира от напълно различните им цели – от една страна, на Австрия ѝ е необходимо да се освободи от ангажмента си, за да не бъде уязвима за пруските замисли, докато Русия възнамерява да се придържа към типичното за нея военно поведение спрямо Портата – безкрайно разтакаване на бойното поле, изчаквателна военна тактика, неорганизиранни военни операции и обсади, продължаващи обикновено по година, до пълно взаимно изтощаване с противника, при което победите се разчитат на неизчерпаемите човешки ресурси в Русия, дезорганизацията на противника и щастливия случай. Йосиф II посреща с нарастваща тревога данните за пруските машинации, поради които като единствен изход за него още в края на 1788 и нач. на 1789 г. се очертава постигането на мир с Порта. Независимо че ако през лятото на 1788 г. той все още храни надежди да изпревари и предотврати замислите на Прусия с решени-

телни военни победи, то през октомври вече е наясно, че Прусия цели да предизвика революция в най-невралгичните провинции на Хабсбургската империя – Унгария и Нидерландия – с което да дестабилизира сериозно положението на империята отвътре, докато отвън в европейските дворове се засилва натискът чрез сформиращата се коалиция на Прусия с Англия, Холандия и Швеция, към която се прибавя и Полша.

Постигането на мир на всяка цена се очертава като цел, което е видно от големия масив документи във Военния архив на Виена. В писмата на императора до Кауниц настойчиво се набляга на необходимостта да се ориентират към излизане от войната – със или без Русия⁵⁵. Сведенията за опитите на Берлин да влезе в съглашение с Портата предизвикват сериозна тревога у Йосиф II. За него това е знак, че възможността за благоприятно приключване на войната след намесата на Прусия е поставена на карта⁵⁶. С настъпването на зимата изтича и благоприятната възможност за военни действия на бойното поле, което увеличава решимостта на Йосиф II да прекрати с очерталата се като безрезултатна съвместна военна авантюра срещу Портата, и той се обръща към Екатерина II с настоятелно искане в този смисъл⁵⁷.

Положението на Австрия обаче се усложнява от обстоятелството, че Русия отказва да поеме реален военен ангажимент срещу Прусия при евентуално нападение над Австрия, ако тя излезе със сепаративно съглашение. При това положение Йосиф II се оказва с вързани ръце и излизането му от войната става невъзможно предвид реалната назряваща опасност от пруско нападение, от една страна, и от един евентуален руско-пруски съюз в случай, че Австрия се оттегли от войната. В такава обстановка, като заложник на своята съюзница, той се оказва принуден да започне втора военна кампания през 1789 г. Поради това войната де факто започва да се води паралелно на два фронта – вторият от които става дипломатическият. Това е основният тон на нарежданията на императора, дадени до принц Кобург, упълномощен за целта и преобладаващото съдържание на кореспонденцията им до смъртта на императора⁵⁸. Още след приключването на първата военна кампания военните действия се оказват необходими на Австрия като военен залог за получаване на дипломатически отстъпки. През февруа-

ри 1789 г. с френско посредничество се постига разположението на Портата да се открият предварителни разговори за примирие въпреки усилията на пруския и шведския посланик да подстрекават Дивана за продължение на войната. Умерените искания на Виена, продиктувани от усложненото ѝ положение, които се заключават в искането за сигурна и надеждна граница между двете империи, и активната дипломатическа дейност на принц Кобург, упълномощен от кайзера да води преговорите, дават надежди за благоприятно разрешение на ситуацията⁵⁹. Дори и след като в този момент султан Абдул-Хамид умира, а с него и надеждата за скорошен мирен изход за Виена, търсенето на посредници за мирни преговори с Портата остава като постоянен фон на военните действия. Изправен пред реваншистките настроения на войнолюбивия султан Селим III и с оглед на най-важната цел – спечелване на благоприятна възможност за излизане от войната, Йосиф II предприема утвърждаване на завоюваните позиции в Молдова от галицийския корпус на принц Кобург през 1788 г. Те му дават възможност както да подsigури подстъпите към Банат и Седмоградско, така и да овладее Влахия до р. Алута, което би повишило неколkokратно военния залог на Виена при евентуални бъдещи преговори⁶⁰. Завземането на Голяма Влахия (Мунтения) се предвижда по-скоро като средство за политически натиск срещу Портата, което чувствително би подсилило позицията на Виена и би послужило същевременно като аргумент за евентуална размяна срещу стратегическите за Австрия територии по р. Уна и в Сърбия. С оглед на настъпилата промяна в отношенията с Русия овладяването на Влахия придобива и важно стратегическо значение като естествена преграда срещу руските апетити към Долния Дунав, което се оказва необходимо, за да се държи Русия под контрол. Това се оказва единственият начин за Йосиф II да застрахова интересите си в Дунавския регион⁶¹. Тази необходимост се очертава все по-остро за Виена още със засилването на руските позиции там след 1774 г. Виена разглежда тези васални провинции на султана като област на естествените си интереси дори само поради стратегическото им съседство с империята. Но и като гранични райони с настъпващата руска империя те придобиват все по-важно значение, което поставя сигурността и отбраната на виенския двор в зависимост от контрола върху тях⁶². Опасността за австрий-

ските интереси в региона се увеличава по време на войната и в крайна сметка за Йосиф II се налага да окупира спорните области. Това допълнително усложнява отношенията между съюзниците през 1789 г. Главнoкомандващият руските сили княз Потемкин не е склонен да изпрати руски корпуси до р. Алута в подкрепа на австрийските позиции, което отново проваля плановете за съвместни съгласувани действия; той предпочита да се ориентира към овладяването на крепостите Бендер или Акерман с разточителната си тактика да обсажда от ранна пролет до зимата, изчакайки оттеглянето на изтощения противник в зимните квартири, и тогава да опитва с атака. Тази тактика отрежда автоматично на австрийските сили поддържаща роля в интерес на руските планове и проваля нейните цели. При все това обаче Австрия не може да си позволи без риск от по-големи усложнения да остави изтичащия съюз с Русия без продължение поради реалната опасност от съюзяването ѝ с Прусия или Англия. Но подновяването на задълженията ѝ във войната съгласно клаузите на потвърдения договор прави все по-тягостно и безизходно положението на Виена⁶³. За Йосиф II като единствен изход отново се очертава постигането на голям военен удар, с който да бъде принудена Портата да приеме исканията на Австрия и поради това продължава военните действия с парадоксалната цел – да спечели достатъчно убедителен повод за мир. Според плановете на кайзера за това може да послужи завземането на Белград или Баялука – Белград пада на 8. окт. 1789 г. Императорът разпорежда утвърждаването на победата чрез овладяване на Оршо̀ва и завземането на Сърбия, за да спечели убедителни аргументи при бъдещите преговори, които да бъдат водени от позицията *uti possidetis*⁶⁴. В резултат Дунав е освободен до Оршо̀ва след превземането и на Семендрия и Пожаревац. На 10 ноем. 1789 г. принц Кобург влиза в Букурещ и овладява Влахия. Завземането на Влахия и на Молдова след съкрушителните победи, които той постига при Фокшани и Мартинешти съвместно със Суворов, прави позицията на Виена за един кратък период преди избухването на събитията в провинция Нидерландия изключително убедителна.

През месец декември обаче настъпва крайно неблагоприятно за Виена усложнение на международната ситуация, предизвикано от кризата в Нидерландия, което изправя Йосиф II пред необходимостта

да търси спешно разрешение на изключително тежките вътрешни проблеми на империята. Това без друго се оказва нова пречка за използването на всичко, постигнато срещу турците до този момент. Освен загубата на Нидерландия неотложни действия от императора изискват и разразяващите се метежи в Унгария и Седмоградско, целенасочено провокирани от Берлин. Изтощението от войната, огромните загуби на средства, хора и пари, които гълтат двете години на войната, проточила се непредвидимо, и най-вече безперспективното ѝ положение предвид все по-усилващия се организиран дипломатически натиск от Прусия, пречат Виена да се съсредоточи върху критичното си вътрешно положение. От тази гледна точка заплахата на Прусия, която открито демонстрира подготовка за военна намеса срещу Йосиф II, поставя като първостепенна и най-спешна задача във Виена излизането от войната на каквато и да е цена⁶⁵. При това положение, след постигането на благосклонно отношение по въпроса за сключване на общо примирие от Великия везир в края на 1789 г., започват най-сетне дългоочакваните преговори с Портата. По нареждане на Йосиф II е потърсено съдействието на френския посланик в Константинопол. Фелдмаршал принц Кобург получава мандат да води преговорите и без да напуска бойното поле, изпраща свои пълномощници в Шумен в главната квартира на Великия везир – старшият преводач Валенбург и секретаря Фон Щюрмер. Портата обаче предпочита да води преговорите и с двете съюзнички, което затруднява положението на Виена, защото Русия не възнамерява да приключва участието си, без да е постигнала максималните си цели. Надпреварата на Йосиф II с пруската дипломатия се води при неравни условия, с категоричен превес на Берлинския двор по отношение на съюзниците. Прусия стяга обръча около Виена, успявайки след постигането на споразумение с Полша в края на 1789 г. да сключи договор и с Портата през януари 1790 г. Виена губи позиции на дипломатическия фронт и тъкмо тази загуба предрешава бъдещия изход от войната. Този развой на събитията се предопределя от логичния стремеж на основните заинтересовани европейски сили да не допуснат постигането на решително предимство на съюзниците Русия и Австрия срещу Портата. На това се дължи и успехът на Прусия да обедини значителен брой европейски дворове срещу Виена и по този начин чрез дипло-

матически натиск да обезсили военните победи на Йосиф II срещу Портата и да не му позволи да използва постигнатото на бойното поле за сключване на изгоден мир. Времето определено работи в полза на пруските планове за организиране на всеобщо антиавстрийско настроение в Европа, което подсилва с оказване и на въоръжен натиск върху Австрия за приключване на войната⁶⁶.

С тази цел Прусия обявява и военна мобилизация за подсилване на ефекта от поставените условия. Предложението, което прави Йосиф II на Екатерина II, да открие втори фронт срещу Прусия е насочено по-скоро за изчерпване на всички възможности, отколкото осъществимо като реалност предвид дотогавашната уклонлива позиция на Русия. Същото теоретично значение има и разглежданата възможност да се опита да устои чрез разделение на силите, като частите от Седмоградско и Галиция начело с фелдмаршалите Кобург и Валис да поемат тази задача.

След смъртта на императора в края на февруари 1790 г., брат му, който поема управлението под името Леополд II, успява да постигне тази цел. За Виена въпросът вече се свежда до постигане на надеждни стратегически осигурени граници с Портата. Неблагоприятното стечение на обстоятелствата обезсилва постигнатите и по-късно успехи на бойното поле и пречи на Виена да се възползва максимално от военните си победи, като превземането на крепостта Оршова на 16 април.

Разликата във вътрешното и външното положение на Русия и Австрия се оказва решаваща и за различния изход, който се очертава за тях от войната⁶⁷. От висотата на стратегически неуязвимото си положение и неизчерпаемите си военни ресурси Русия може да си позволи да продължи войната, въпреки огромните си загуби, разчитайки на тактиката за пълно изтощение на противника и благоприятния шанс, благодарение на което успява да постигне успешен и изгоден мирен договор в Яш през 1792 г., само няколко месеца след Виена⁶⁸.

“Когато сравнява състоянието, в което се намираме сега, с надеждите, които справедливо хранехме, всеки истински австриец трябва да се облее в горчиви сълзи, разглеждайки печалните резултати от лошото командване на русите, бездействието ни през първата военна кампания и смутовете и проблемите във вътрешните ни части, което повече от всичко останало ни пречи да излезем с победа от настоящата

ситуация. Към момента на написване на настоящия мемоар всичко вече трябва да е решено в Райхенбах – за мир или война – и вероятно за крайното решение ще натежат условията, които ни бяха поставени от Прусия⁶⁹. Това пише през месец май 1790 г. австрийският посланик в Русия Лудвиг Кобенцл – същият, който, изпратен десетина години по-рано в руския двор със специалната задача да подготви почвата за едно австро-руско сближение – с дейността си има голям дял за постигането на двустранния съюз. Докладът му е посветен изцяло на резултатите от съвместното военно мероприятие и представлява точен анализ на всички фактори и причини за неблагоприятния развой на събитията, настъпил за Виенския двор след включването във войната. В основни линии той доста върно и сполучливо обобщава главните проблеми за Виена, характеризирайки съюзните отношения с Русия, реакцията на европейските сили и състоянието на самата империя – вътрешно и външно. На първо място сред тези фактори той поставя разочароващото състояние на съюза с Русия и при анализа най-подробно се спира на лошото военно състояние, бездарно командване и безотговорно поведение на Русия като съюзница към Австрия, което според него проваля целия смисъл от предприетата военна кампания срещу Портата. По нататък подлага на разбор тактическите грешки на австрийските военни операции, които вижда главно в стремежа да се водят съгласувани военни действия между съюзниците въпреки явното нежелание на руските командващи, вместо да се съсредоточат върху възможността да се опитат сами да постигнат желаните успехи. Не отминава и отрицателното влияние върху разvoja на събитията, което оказват смутовете и проблемите във вътрешните части на Хабсбургската монархия. Изтъква решителната роля, която оказват за изхода на войната противодействието на останалите европейски сили, които, както винаги, решително се обявяват срещу всяка възможност за Австрия да укрепи положението си в югоизточна, както и в средна Европа и се стремят да не допуснат тя да постигне справедливи граници било с Прусия, било с Османската империя. Между така изложените фактори за провала на австрийските планове прави впечатление, че Кобенцл неслучайно акцентира и поставя превес върху оценените като губелни за Австрия последици от съюза с Русия, който де факто се изтъква от

него като основната причина за въвличането на Австрия във войната и провала на плановете ѝ след това. В навечерието на Райхенбахската конференция, където условията се диктуват от Прусия, Кобенцл е принуден да отчете, че “до този момент възстановеният съюз между двата двора Виена и Петербург, който получи такъв отзвук в Европа, беше полезен само на Русия и в същото време стана причина да ни въвлече в затрудненията, в които сега се намираме”. Надвисналият военен провал пред Виена става причина да се анализира и оцени наново съюзът с Русия като замисъл, от една страна, и като реалност, поради решаващото значение, което той придобива в източната политика на Йосиф след самостоятелното поемане на престола на Дунавската монархия. Основните предпоставки за фаталния обрат в ситуацията за Виена Кобенцл открива в самите клаузи на съюзния договор с Русия, въз основа на който се развиват отношенията между съюзниците и в хода на военната кампания. В тях няма паритет на средствата, предвидени да се предоставят взаимно в случаите на война съответно от Австрия – срещу Портата, от една страна, и от Русия – срещу Прусия, от друга. Русия не е предвидено да бъде задължена да предостави ефективна помощ на Виена при опасност от пруско нападение, ако в това време е въвлечена в друг конфликт. Не е преценено, че предвидените 30 хил. души, които е определено да предостави Русия срещу Прусия, дори да се удвоят, няма да съответстват дори наполовина пропорционално на задължението, което Виена поема срещу Портата, включвайки се във войната. Поради това Австрия поема огромен риск още когато се включва във войната с всичките си сили, да не получи равностойна помощ от Русия, съразмерен дори само срещу ангажимента си да поеме осигуряването на огромната военна граница с Османската империя от Адриатика до Галиция, което всъщност принуждава Виена да води дефанзивна тактика, да използва всичките си сили и проваля първоначалния ѝ замисъл за бърз военен успех. Именно поради това е изпуснат единственият благоприятен момент през 1788 г., когато би могло да се изпревари Прусия и да се изтръгне изгоден мир от Портата.

След явно предизвестения финал на неуспешния за целите на Виена австро-руски съюз интерес представлява и развързката от конфликта на Виена с Берлин в резултат от войната. Тя се характеризира

от клаузите на конвенцията от Райхенбах и договора от Свищов. Смяната на виенския престол добре илюстрира и смяната във външнополитическите приоритети на хабсбургската монархия. Конфронтацията с Прусия се сменя от политика, насочена към сближение между двата двора. Още с встъпването на Леополд II на престола той се ориентира към действия, насочени към отклоняване на опасността от Прусия чрез постигане на компромис с нея⁷⁰. Императорът предпочита да постигне споразумение с Прусия и приема поставените от нея условия на конференцията в Райхенбах, открита на 27 юни 1790 г. С това се създават предпоставки за изглаждане на отношенията между двете немски държави с цел преодоляване на конфронтацията помежду им. С предприемането на тази политика той се обръща към варианта за постигане на благоприятни политически отношения помежду им като възможност да излезе от омагьосания кръг на безперспективната враждебност между двата двора, доминирала в двустранните отношения през втората половина на XVIII в. под влияние на дипломацията на канцлера Кауниц⁷¹.

Предприетата от новия кайзер политика се оказва изненадващо по-резултатна спрямо Прусия от поддържаната дотогава враждебност. В условията за примирието се постига съгласие за допълнително споразумение, въз основа на което Виена получава стратегическите области по течението на р. Уна, която образува границата между Хърватско и Босна – нейна отдавнашна цел. Въз основа на постигнатото споразумение в Райхенбах австрийският пълномощник за мирните преговори принц Кобург подписва с Великия везир примирието през м. септември 1790 г. в Гюргево с пруско посредничество. Няколко месеца по-късно се открива и мирният конгрес в Свищов – една от Дунавските крепости на Портата⁷². Конвенцията в Райхенбах става повратен момент в отношенията между двете немски сили. Тя показва една нова тенденция на паритет в отношенията им по-нататък, която сменя откритата враждебност със стремеж да се установи компромис чрез взаимноприемливи споразумения. Тази промяна в отношенията между Виена и Берлин се постига в немалка степен и поради незадоволителните резултати от австро-руския съюз. Райхенбахската конференция показва, че Австрия постига по-голяма резултатност в защита на интересите си, съгла-

сваяйки се на компромиси с цел постигане на споразумение с усилващата влиянието си Прусия.

Огромна масив от архивни документи във Виена разкрива подробно тези събития. Най-важните клаузи на Свищовския мирен договор постановяват, че се възстановява статуквото от преди включването на Виена във войната – 9 февр. 1788 г.⁷³ В замяна Портата подновява и потвърждава без никакви изменения австрийските капитулации – т. нар. Сенеди, от 8 авг. 1783 и от 24 февр. 1784, в полза на свободната търговия на всички австрийски поданици, върху всички земи, морета и реки под отоманско владичество, както и ферманите, с които уреждат двустранните отношения от 4 дек. 1786 г. и по-сетне. Освен това се потвърждават правдините и привилегиите, дадени от Портата на изповядващите католическата религия, уговорени във всички договори и актове, подписвани от Портата изобщо. Тази клауза предоставя най-много изгоди на Виенската дипломация за в бъдеще. Това дава основание постигнатите резултати с този мирен договор да се разглеждат като позитивни не само защото Австрия спешно се нуждае от мир дори на всяка цена⁷⁴.

Най-голямо внимание обаче заслужава специалната конвенция, подписана съгласно предварителните споразумения за ректификация на границите в полза на Австрия в Босна и Банат, съгласно която Австрия получава стратегическата област по течението на река Уна, което тя цели от десетилетия⁷⁵. Тя получава областта Стара Оршова до прохода Железни врата съгласно чл. 2, а за граница с Османската империя се определя р. Уна – в чл. 3., която има специално значение за осигуряването на военната граница с Портата. Постигането на тази корекция се преследва като важна цел за Виена още от 1783 г., след анексията на Крим от Русия. След руския успех, постигнат с конвенцията от Айнали кавак на 8 ян. 1784 г., Йосиф II изработва конкретен план за аналогично изправяне на границата с дипломатически средства, с което да се постигне по-изгодното стратегическо разположение, съществувало до Белградския мир. Областта на река Уна става желана цел оттогава и въпросът за присъединяването ѝ е повдиган неколкостранно от виенската дипломация и пред Портата, и пред Руския двор⁷⁶. Едва с клаузите на Свищовския договор обаче Виена получава тази така необходима за стратегическото укрепване на границата ѝ с Турция

област, както и Банат. Заедно с изгодните търговски и религиозни отстъпки, правото за корабоплаване в Черно море и за откриване на консулски служби в Дунавските княжества тя получава изключителни възможности за по-нататъшно разширяване и развитие на корабоплаването си и икономическото си влияние в съседните си османски провинции. При това положение основната тежест сред договореностите получават не териториалните придобивки, въпреки че не липсват изгоди в това отношение, а получаването на благоприятно привилегировано положение в Османската империя, и по-специално в граничните ѝ Дунавски княжества⁷⁷. А всичко това характеризира клаузите на Свищовския договор като доста по-успешни за нея предвид неблагоприятните условия, при които се налага излизането ѝ от войната, първоначалните прогнози и като цяло лошата предварителна нагласа за Виена, създадена от антихабсбургските настроения в европейските дворове. Тези успехи обаче се ограничават в икономическо отношение, като ѝ предоставят условия за влияние в сферата на интересите ѝ в Дунавските територии и за продължение на традиционната ѝ политика и интересите ѝ там, оформени още от края на XVII в. Но тъкмо тази тенденция, която занапред се налага все по-трайно и забележимо във външнополитическите приоритети на Виена, дава основание на отделни съвременни анализатори да разглеждат сетне Австро-Унгария като второстепенна европейска сила през XIX в. и да характеризират положението ѝ като не много по-добро от това на вековната ѝ съперница Османската империя, с която в началото на XX в. дори заедно достигат до своя исторически завършек⁷⁸.

До своята логична историческа развръзка достига и цялата политика на Виена, издигната като основна цел след 1774 г. от Кауниц, за сближаване на отношенията с Русия и преследвана последователно и целенасочено в продължение на повече от десетилетие с цел стратегическо укрепване на монархията и запазване на позициите и интересите ѝ като една от великите европейски сили в усложнените условия на заплашителна конкуренция и съперничество на Пруссия и Русия. Замислена просто и ясно, тя е подчинена на един план, който сам по себе си е гениален, като цели да разреши основните външнополитически проблеми на монархията чрез постигането на антипруски съюз с Русия и с един ход едновременно да неутрализира и двете основни

опасни съперници за виенската външна политика. Поради това очакванията към съюза с Русия са толкова големи, а жестовете на Йосиф II към Русия прерастват в жертви; при това разчита, че колкото по-висок е залогът, толкова по-големи печалби се очакват, т.е. колкото по-задължена е Екатерина II, толкова по-надеждна и сигурна гаранция за интересите си очакват в отплата от нея срещу Прусия. Толкова по-голямо обаче е и разочарованието, което настъпва при провала на този замисъл и вследствие на цялото развитие на съюзните им връзки, постигнати трудно и останали недоизяснени въпреки двата договора – от 1781-ва и продължението му от 1789 г., така и не успяват да укрепят и сближат позициите си дори и след като предприемат обща военна кампания против общия противник. Обратно – от началото на войната се налага същият климат на взаимно недоверие и недоволство от недостатъчното сътрудничество между двата двора и дори между командващите. Провалът на съюза може да се разгледа също и като един логичен завършек на двустранните им отношения, започнал със сблъсък помежду им още от началото на XVIII в. след турската война от 1736–1739 г., която завършва с провал за плановете на Виена. За Австрия целият период на отношенията с Русия през XVIII в. в условията на настъплението на руската империя към Балканите означава борба с още един съперник и конкурент откъм източните ѝ граници, чиито амбиции към Долния Дунав и Черноморския басейн се възприемат като несъвместими с интересите ѝ на Велика сила в региона и сигурността на империята. След 1774 г., и особено след анексията на Крим от Русия през 1783 г., за Виена става ясно, че за да спре по-нататъшното руско настъпление към спорните югоизточни области, трябва да се ориентира към участие в планираното руско настъпление срещу Османската империя. За Австрия, която практически няма реални съюзници, включването в един нов конфликт с Портата е единственият начин да осигури интересите си в региона. Това обаче поставя Йосиф II в известна степен в положението на заложник на руските планове и поражда австрийско недоверие към тях и страха от новите самостоятелни руски победи. Това противоречие поставя поначало под въпрос и успеха на самото начинание на съюзниците. Свищовският мирен договор представлява неуспешният завършек на най-

блестящата, според някои австрийски изследователи – съвременници на събитията – възможност за Австрия и Русия да осъществят плановете си срещу Османската империя през XVIII в. Но натискът, оказан от страна на европейските сили, и собствените им противоречия, не им позволяват в крайна сметка да използват пълноценно постигнатите резултати от военните си победи.

Сепаративният мирен договор между Виена и Цариград се сключва на 4 авг. 1791 г. в Свищов. Без дори вероятно да го цели в момента или да подозира, с подписите върху този договор Виена слага и последната точка в своето над тривековно пряко военно противоборство с Османската империя. Тази война илюстрира убедително характера на бъдещите военни конфликти срещу Портата – тя е един пример, че изходът от тях ще се решава де факто не на бойното поле, а на дипломатическия фронт. Самият факт, че Виена излиза по-рано от Русия от войната със сепаративен мир, докато съюзницата ѝ само половин година по-късно подписва в Яш новата си победа над Портата, носи цялата символика на новите реалности в Европейския югоизток, която се изразява в смяната на ролите между Австрия и Русия като доминиращи сили срещу Османската империя. Деветнадесети век е векът на руско-турските войни. Тази смяна на ролите между Виена и Петербург става някак незабелязано, почти неуловимо, под тътен на Френската революция и Наполеоновите войни. Когато се разнасят пушечите на всеобщия европейски хаос, на сцената на Балканите главните действащи лица са други. Друг е и дневният ред – нациите и националните държави, революциите и буржоазните реформи, както и националноосвободителните борби на балканските народи. Вече не монархията на Хабсбургите в изпълнение на мистичната си месианска роля за обединение на християнския свят, а Русия става аванпост срещу Отоманската империя и именно тази смяна на ролите в разрешаването на Източния въпрос е събитието на XVIII в. в Югоизточна Европа.

БЕЛЕЖКИ

¹ KPIEGSARCHIV – WIEN. AFA–TK, HKR – 1788--1791; CA – 1788–1790; HA – 1789–1791.

² Показателен пример за традиционната трактовка на събитията у нас е **Грозданова, Ел.** Българите и руско-турските войни от втората половина на XVIII в. – В: Сб. България във вековете от древността до наши дни. С., 1979, с. 357–365 (тя пише за войната, без да споменава австрийското участие).

³ Само библиографията на изданията на френски език, издадена от G. BENGESCO през 1897 г. за периода 1821–1897 г., включва 2142 заглавия. Няколко заглавия от библиографията на немските изследователи по въпроса: **Beer, A.** Die Orientalische Politik Oesterreichs, Wien, 1883; **Pelleter, A.** Oesterreichische Stellung zur Orientfrage... Wien, 1856; **Brendel, R.** Die Orientfrage im Altertume und im Mittelalter. Wien, 1902; **Doellinger, J.** Die Orientfrage in ihren Aenfaengen. Wien, 1879; **Sax, C.** Geschichte des Machtverfalls der Tuerkei...die Phasen der” Orientfrage”... Wien, 1988.

⁴ **Heppner, H.** Oesterreich und die Donaufuerstentuemmer 1774– 1812. 1987. p. 1-2.

⁵ **Roider, K.** Austria’s eastern question. 1700–1790; London, 1982; p. 196; **Heppner, H.** Ibid. p.53; **Benedikt, H.** Josef II. Wien, p. 287.

⁶ **Heppner, H.** Ibid., p. 53, 80.

⁷ **Roider, K.** Ibid. 196; **Benedikt, H.** Ibid., p. 287;

⁸ **Христов, Д.** Русия и Източният въпрос. Ч. I. С., 1905, с. 167, 199–201; **Дойнов, Ст.** Българите и руско-турските войни 1774–1856 г.; С., 1987, с. 41.

⁹ **Генов, Г.** Източният въпрос. С., 1925, с. 72, 88, 89, 113; **Roider, K.** Ibid., p. 194.

¹⁰ **Дойнов, С.** Цит. съч., с. 41.

¹¹ **Beer, A.** Die Orientalische Politik Oesterreichs. Wien, 1883, p. 33; **Христов, Д.** Цит. съч., с. 195; **Roider, K.** Ibid., p. 174; **Heppner, H.** Ibid., p. 56;

¹² **Генов, Г.** Цит. съч., с. 90–91; **Кенеди, П.** Възход и падение на Великите сили, С., 2001, с. 123.

¹³ **Генов, Г.** Пак там, с. 84,85 ; **Кенеди, П.** Цит. съч., с. 147.

¹⁴ **Кенеди, П.** Пак там, с. 121

¹⁵ **Христов, Д.** Цит. съч., с. 187; **Heppner, H.** Ibid., p. 53

¹⁶ **Heppner, H.** Ibid., p.158, 159; **Roider, K.** Ibid., p. 171; **Генов, Г.** Цит. съч., с. 83-84.

¹⁷ **Beer, A.** p. 33, 34.

¹⁸ **Генов, Г.** Цит. съч., с. 110–111.

¹⁹ **Beer, A.** Ibid., p. 29.

²⁰ Josef II und Graf Ludwig Cobenzl. Briefwechsel. 2 Bd. W., 1901, p. 14–233.

²¹ **Beer, A.** Ibid., p. 37.

²² **Дойнов, С.** Цит. съч., с. 41; **Генов, Г.** Цит. съч., с. 117–119; **Heppner, H.** Ibid p. 58–59.

²³ **Beer, A.** Ibid., p. 37.

²⁴ **Beer, A.** p. 39, 40; **Генов, Г.** Цит. съч., с. 115–116.

²⁵ **Arneth, A.** Josef II und Katharina von Russland. Ihr Briefwechsel. 1774–1790. Wien, 1869, p. 28–196.

²⁶ **Arneth, A.** Josef II und Katharina von Russland. Ihr Briefwechsel. 1774–1790. Wien, 1869, p. 202–299.

²⁷ **Beer, A.** Ibid p. 47.

²⁸ **Beer, A.** Ibid p. 46.

²⁹ **Heppner, H.** Ibid p. 58 .

³⁰ **Beer, A.** Ibid., p. 54, 73; **Генов, Г.** Цит. съч., с. 120.

³¹ **Beer, A.** Ibid., p. 54, 55; **Roider, K.** Ibid p. 169–170; **Benedikt, H.** Ibid., p. 263.

³² Josef II und Graf Ludwig Cobenzl. Briefwechsel. 2 Bd. W., 1901, p. 28–56.

³³ Josef II Leopold II und Kaunitz. Ihr Briefwechsel. Hrg. Von A. Beer, 2 Bd. W., 1873, I Bd., p. 1–233.

³⁴ **Benedikt, H.** p. 270.

³⁵ **Roider, K.** Ibid., p. 172, 173; **Heppner, H.** Ibid., p. 69; **Benedikt, H.** Ibid., p. 287; **Wolf, A.** Ibid., p. 304.

³⁶ **Michiels, A.** Histoire de la politique autrichienne depuis Marie-Therese, P. 1861, p. 307; **Beer, A.** Ibid., p. 59, 60; **Mikoletzky, H. L.** Oesterreichs das grosse 18 Jh. Wien, 1977, p. 314.

³⁷ Josef II, Leopold II und Kaunitz. Ihr Briefwechsel. Hrg. Von Adolf Beer, 2 Bd. Wien, 1873; I Bd., p. 1–356; II Bd., p. 356–428; Josef II und Leopold von Toscana. Ihr Briefwechsel 1781–1790. 2 Bd., Hrg. V. A. R. v. Arneth. Wien, 1872; I Bd. p. 1–354.

³⁸ **Benedikt, H.** Ibid., p. 308; **Michiels, A.** Ibid., p. 307, 311.

³⁹ Josef II, Leopold II und Kaunitz. Ihr Briefwechsel. Hrg. Von A. Beer, 2 Bd. Wien, 1873; p. 14–21.

⁴⁰ Josef II, und Graf Ludwig Cobenzl. Briefwechsel. 2 Bd. Wien, 1901, p. 324–452.

⁴¹ **Criste, O.** Kriege unter Kaiser Josef II, Wien, 1904, p. 11–89.

⁴² **Criste, O.** Ibid., p. 119–120; **Witzleben, K.** Prinz Fr. J. v. Koburg. Bd. 1-3. Berlin, 1859; **Roider, K.** Ibid., p. 176.

⁴³ **Criste, O.** Ibid p.155–156,171; **Wolf, A.** Ibid., p. 303; **Roider, K.** Ibid., p. 180–181; **Beer, A.** Ibid., p. 66, 67–78, 83.

⁴⁴ **Criste, O.** Ibid., p. 179–181; **Heppner, H.** Ibid., p. 70; **Beer, A.** Ibid., p. 84.

⁴⁵ **Beer, A.** Ibid., p. 64.

⁴⁶ **Beer, A.** Ibid., p. 62.

⁴⁷ **Beer, A.** Ibid., p.62; **Heppner, H.** Ibid., p. 70; **Roider, K.** Ibid., p. 179; **Wolf, A.** Ibid., p. 303.

- ⁴⁸ **Heppner, H.** Ibid., p. 70; **Roider, K.** Ibid., p. 179–180; **Wolf, A.** Ibid., p. 304; **Criste, O.** Ibid., p. 179–181.
- ⁴⁹ **Criste, O.** Ibid., p. 177; **Roider, K.** Ibid., p. 180–181; **Beer, A.** Ibid., p. 67.
- ⁵⁰ KRIEGSARCHIV – WIEN; TK – HKR – Kt. 843–848; CA–Kt 869–873.
- ⁵¹ **Hausser, H.** Deutsche Geschichte. Bd. I, p. 135.
- ⁵² **Wolf, A.** Ibid., p. 308.
- ⁵³ **Beer, A.** Ibid., p. 72.
- ⁵⁴ **Roider, K.** Ibid., p. 180–182; **Heppner, H.** Ibid., p. 70–71; **Wolf, A.** Ibid., p. 307; **Генов, Г.** Пак там, с. 114.
- ⁵⁵ KRIEGSARCHIV – WIEN; TK – HKR – Kt. 843–848; CA–Kt 869–873.
- ⁵⁶ **Beer, A.** Ibid., p. 73.
- ⁵⁷ Josef II, Leopold II und Kaunitz. Ihr Briefwechsel. Hrg. Von A. Beer, 1 Bd., p. 233, 262, 269, 271, 284, 303–334, 368.
- ⁵⁸ KRIEGSARCHIV – WIEN; TK – HKR – Kt. 843–848; CA–Kt 869–873.
- ⁵⁹ KRIEGSARCHIV – WIEN; TK – HKR – Kt. 843–848; CA–Kt 869–873.
- ⁶⁰ **Roider, K.** Ibid., p. 182; **Wolf, A.** Ibid., p. 309–310; **Heppner, H.** Ibid., p. 91, 92.
- ⁶¹ **Wolf, A.** Ibid., p. 309.
- ⁶² **Heppner, H.** Ibid., p. 9–16.
- ⁶³ **Wolf, A.** Ibid., p. 310.
- ⁶⁴ **Beer, A.** Ibid., p. 86; **Criste, O.** Ibid., p. 220–223.
- ⁶⁵ **Beer, A.** Ibid., p. 88.
- ⁶⁶ **Wolf, A.** Ibid., p. 311.
- ⁶⁷ **Beer, A.** Ibid., p. 95; **Roider, K.** Ibid., p. 175; **Генов, Г.** Пак там, с. 59, 107; **Кенеди, П.** Пак там, с. 120–121.
- ⁶⁸ **Benedikt, H.** Ibid., p. 270–274.
- ⁶⁹ Релацията е публикувана като приложение в: **Beer, A.** Ibid., p. 755–764.
- ⁷⁰ **Roider, K.** Ibid., p. 170–171.
- ⁷¹ KRIEGSARCHIV – WIEN; AFA – TK – HKR, Kt 862–867.
- ⁷² KRIEGSARCHIV – WIEN; AFA – TK – HKR, Kt 885–886.
- ⁷³ KRIEGSARCHIV – WIEN; AFA – TK – HKR, Kt 885–886.
- ⁷⁴ **Heppner, H.** Ibid., p. 97.
- ⁷⁵ **Генов, Г.** Пак там, л. 128.
- ⁷⁶ **Beer, A.** Ibid., p. 55–56; **Benedikt, H.** Ibid., p. 262.
- ⁷⁷ **Heppner, H.** Ibid., p. 97, 98.
- ⁷⁸ **Horn, Walter.** Die orientalische Frage als europäisches Kontinuum, Graz, 1989, p. 199.